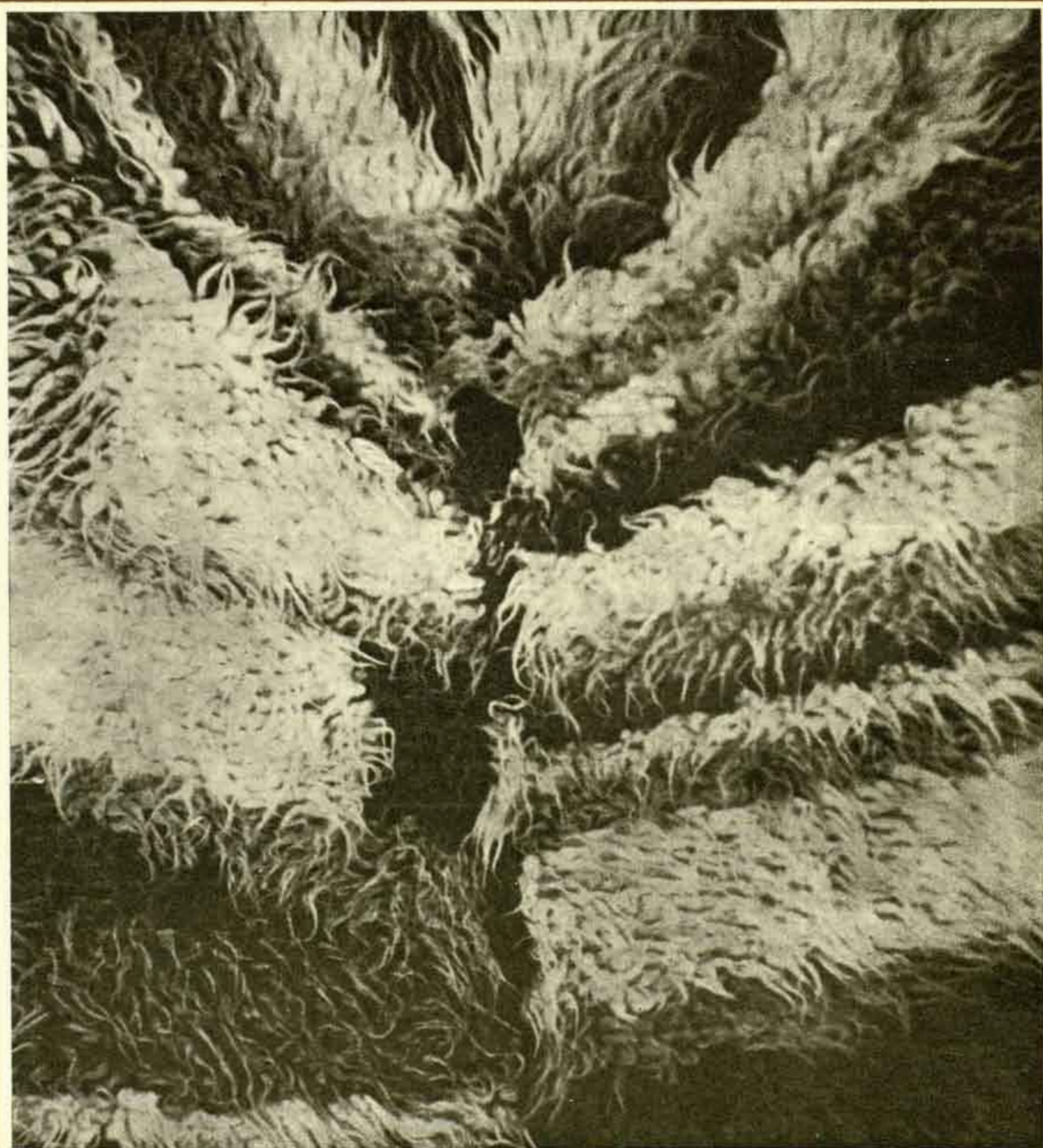

slovenský národopis

3 | 21

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ
AKADÉMIE VIED 1973

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.ceeol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

STÚDIE

MIESTO ETNOGRAFIE V SYSTÉME VIED	
Emília Horváthová: Teoretické otázky súčasnej etnografie	311
Julián V. Bromlej: K otázke vzájomného vzťahu etnografie a vied o kultúre	319
Viera Urbančová: Vzťah etnografie k histórii	327
Viktor I. Kozlov: Vzájomné vzťahy etnografie s geografiou a demografiou	343
Leokadija M. Drobizjeva: Etnosociologické výskumy v ZSSR	353
Adam Pranda: K problematike vzťahu etnografie a sociológie	359
Mária Kosová: Vzťah etnografie a lingvistiky z aspektu semiológie	375
Ján Mjartan: Historické doklady k výskumu ľudového staviteľstva	383

MATERIÁLY

Mária Dzúbaková: Codex Revúcky A, B, C	393
Michal Buzalka: Učebná dielňa na výrobu detských hračiek v Piargu — Štiavnických Baniach	413

ROZHLADY

Šesťdesiat rokov Rudolfa Žatku (Viera Gašparíková)	431
Jubileum univ. prof. Jozefa Štolca, DrSc. (Adam Pranda)	434
Rokovanie sovietskych karpátológov v Užhorode (Ján Botík)	441
Valné zhromaždenie Československej sekcie MKKK (Ján Botík)	445
Socialistická prestavba dediny a ľudová kultúra (Viera Gašparíková)	451
Varaždínske sympóziu o rodine (Ján Botík)	453
Zamyslenie nad súťažou v umeleckom prednese ľudových rozprávok (Viera Gašparíková)	454
Študentský vedecký krúžok pri Katedre etnografie a folkloristiky (Peter Salner)	456
RECENZIE A REFERÁTY	457

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Эмилия Хорватова, Теоретические вопросы современной этнографии	311
Юлиан В. Бромлей, К вопросу о соотношении этнографии и культуроведческих дисциплин	319
Вера Урбанцова, Отношения этнографии с историей	327
Виктор И. Козлов, Взаимоотношения этнографии с географией и демографией	343
Леокадия М. Дробизьева, Этносоциологические исследования в СССР	353
Адам Пранда, К проблематике отношений этнографии и социологии	359
Ян Мьяртан, Исторические свидетельства к исследованию народной архитектуры	383

МАТЕРИАЛЫ

Мария Дзубакова, Учебная мастерская для поделки игрушек в Пиаргу-Штиавницких Баниах	413
---	-----

ОБЗОРЫ	434
РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ	457

Мария Носова, Отношение этнографии и лингвистики из аспекта семиологии	375
--	-----

INHALT

STUDIEN

Emília Horváthová, Theoretische Fragen der zeitgenössischen Ethnographie	311
Julian V. Bromlej, Zur Frage der gegenseitigen Beziehung der Ethnographie und der Wissenschaften über die Kultur	319
Viera Urbančová, Die Beziehung der Ethnographie zur Geschichte	327
Viktor I. Kozlov, Gegenseitige Beziehung der Ethnographie zur Geographie und Demographie	343
Leokadija M. Drobizjeva, Ethnosozilogische Forschungen in der UdSSR	353

Na 1. strane obálky: Guba, vlnená tkanina v prírodných farbách, vyrobená v Klenovci roku 1965 podľa návrhu V. Thainovej. Farebná fotografia Fr. Hideg.

Vorderseite des Umschlages: Guba, das Wollgewebe in Naturfarben, gefertigt in Klenovec im Jahre 1965 nach dem Entwurf der V. Thainová.

VZŤAH ETNOGRAFIE K HISTÓRII

VIERA URBANCOVÁ
Národopisný ústav SAV, Bratislava

Problematika vzťahu etnografie k histórii (historizmu, historickým prameňom) je veľmi široká a patrí k tým otázkam, ktoré sprevádzajú etnografiu od samého počiatku jej samostatnej existencie a dotýkajú sa často jej vlastnej podstaty a zdôvodnenia existencie. Už vzhľadom na samu dobu, počas ktorej tento problém etnografi sledujú, nazhromaždilo sa množstvo prác, zaoberajúcich sa touto otázkou. K tomu prispelo aj posledné desaťročie svojou výdatnou hrivnou. Kvôli zvládnutiu množstva názorov, ako aj kvôli ich obsahovej diferenciacii môžeme sledovať túto problematiku v dvoch samostatných celkoch, i keď ide o pracovné členenie: jeden obsahový celok vytvárajú dejiny tohto vzťahu v priebehu predchádzajúcich dvoch storočí a v našom storočí jednak v zahraničnej etnografii, jednak v našej domácej. Druhý celok tvorí otázka vzťahu dnešnej etnografie ako historickej disciplíny k histórii a ich príbuznosť a diferenciacia z hľadiska metodologického i koncepcného.

Vzťah etnografie k histórii sa v dejinách tejto vedy odrazil na rôznych pracovných

postupoch v rámci rôznych, názorove diferencovaných smerov a škôl, a tým prirodzene aj v definíciách tejto vednej disciplíny. Od jej označenia ako „la scienza nuova“ Giovanni Batistom Vicom roku 1725¹ po zaužívanie termínu etnografie koncom 18. storočia a etnológie počiatkom 19. storočia, cez všetky národné pomenovania až po dnešné zjednocovacie úsilie, ktoré sa odráža v zavádzaní názvu etnológia, prešlo mnoho rokov, sprevádzaných búrlivými diskusiami o obsahu a zameraní etnografie. Tieto diskusie nie sú — ako vieme — ukončené ani dnes, čo svedčí na jednej strane o mladosti, na druhej strane o životaschopnosti tejto disciplíny a práve dnes sa veľmi vážne rieši v západnej etnografii vzťah etnohistórie k etnológii. Keď sa z tohto diania mimo nášho územia vrátíme domov, nájdeme hladinu, hlavne čo sa týka predchádzajúcich období, pokojnejšiu a v súčasnosti doriešenejšiu, čo vyplýva z nášho odlišného metodologického prístupu k tejto problematike a k disciplíne, ktorá ju reprezentuje. No tak ako inde aj u nás možno v priebehu jej existencie badať raz

¹ Urobil tak v práci *Prinzipi di una scienza nuova d'intorno alla comune natura delle nationi*, ktorá vyšla v Neapoli a v ktorej podľa neho ľud nemá nadväznosť na národ, ale tvorí základnú

vrstvu národov vôbec. Bližšie o jeho názoroch pozri CAPONIGRI, A. R.: *Time and idea. The Theory of History in Giambattista Vico*. London 1968.

vzostupný, inokedy klesajúci vzťah k histórii, pričom sám počiatok našej etnografie, reprezentovaný Čaplovičom, je v znamení toho, čo dnes označujeme ako synchronickú metódu bádania, pričom jeho vzťah k histórii je negatívny: „Je zaujímavé, že väčšina pozná len historickú etnografiu a najväčšiu váhu kladie na prehrabávanie sa v dávno minulých storočiach. Mne naproti tomu ide len o štatistickú etnografiu, o dnešný život (Tagesgeschichte) jednotlivých obyvateľov Uhorska. Nejde mi o to, odkiaľ pochádzajú, ale ako žijú za dnešných podmienok.“² To, že mu nešlo o štatistické chápanie v Schwartnerovom zmysle,³ vidieť z jeho celej práce, ako aj z inde uvedeného názoru: „Máme dostatok dejín národov, ktoré zabiehajú až do rôznych záračností... ešte stále neriešenou úlohou je opis národov a ľudí, akí sú a boli v najrozmanitejších ľudských a spoločenských vzťahoch...“⁴ Čaplovič sa tu stavia proti vtedajšej histórii zameranej na dejiny vládnúcich vrstiev ako zástanca novej disciplíny, ktorá má preň už vtedy odlišné metódy práce. Takto zameraný smer sa vzápätí eliminoval národne obrodeneckým romantizmom, reprezentovaným u nás generáciou štúrovcov, u ktorých však historizmus spočíva skôr vo využívaní etnografického materiálu ako v samej metóde ich zberateľskej práce.

Vážny historický aspekt do nej vniesol Šafárik, ktorému pendant v novej kvalite vytvoril až Niederle. Tieto dve osobnosti mali na našu etnografiu veľký, i keď niekedy podvedomý vplyv v tom zmysle, že okrem malých výnimiek v krátkych časových úsekoch nie je v nej zásadný odklon

od historizmu, i keď, prirodzene, nejde o marxistický historizmus, ku ktorému sme sa postupne dopracovávali od 50. rokov, pričom, samozrejme, si nemyslíme, že dnes sme dosiahli vrchol tohto procesu.

Hodnotiť z hľadiska vzťahu etnografie k histórii jednotlivé smery a prúdy v slovenskej etnografii pri tejto príležitosti nebudem, lebo jednak nemám dostatočný prehľad o určitých časových úsekoch a ich vzťahu k celoeurópskemu daniu, jednak uvedené som povedala ako príklad na tematické bohatstvo jedného z dvoch obsahových celkov tejto problematiky. Z hľadiska našej momentálnej situácie som považovala za vhodnejšie zamerať sa hlavne na druhý celok, čiže na vzťah dnešnej etnografie k histórii a na niektoré s tým súvisiace otázky. O etnografii hovoríme celkom samozrejme ako o historickej disciplíne, a to často bez toho, aby sme uvážili, v čom spočíva historizmus v našich konkrétnych prácach, čo pre nás história ako veda znamená a aký význam majú pre nás historické pramene. Keď hovoríme o vzťahoch medzi nimi, nemyslíme často v ktorých bodoch a ako sa tieto disciplíny stretávajú alebo prepletajú a v čom spočíva hlavná diferenciácia našich disciplín: v objekte bádania, v metodologickej oblasti alebo v čom vlastne?

Odkedy história prestala sledovať hlavne „dejiny kráľov a vojen“ a zamerala sa na dejiny ľudu ako hybnej spoločenskej sily, čo charakterizuje najmä marxistickú históriu, čiže odkedy sa presunula úloha osobnosti do reálneho vzťahu k podmienkam, ktoré ju vytvárali a umožňovali jej pôso-

² ČAPLOVIČ, J.: Croaten und Wenden. Pressburg 1829, s. 3.

³ Schwartnerove názory podrobne rozoberá UNČOVSKÝ, L.: Martin Schwartner a jeho dielo.

Ekonomický časopis, 1955, s. 354—366.

⁴ ČAPLOVIČ, J.: Gemälde von Ungern. Pest 1929, s. 1, 10.

benie, a odkedy sa pod týmito podmienkami vidia pracujúce masy a ich ekonomicko-spoločenské postavenie v rámci jednotlivých vývojových etáp, hlavný *objekt* *bádania* histórie a etnografie sa v podstate nelíši. Napriek tomu máme dve samostatné disciplíny históriu a národopis, v rámci ktorého sa vyčlenila etnohistória, ako zdôraznenie jeho historického zamerania. Zdôvodnenie ich samostatnej existencie nespočíva natoľko v objekte ich bádania ako v oblasti koncepcie a metodológie ich práce. Podstatne odlišné sú *hľadiská*, z ktorých pristupujú etnografi a historici k objektu svojho bádania (k čomu sa ešte vrátíme), a odlišná je i *základná* pracovná metóda, pomocou ktorej jedni i druhí získavajú poznatky o tomto objekte. I keď historik v niektorých témach poruší tradičné metódy svojej práce (ako napríklad robia niektorí pri spracovaní dejín Slovenského národného povstania a pomocou materiálu z terénu dochádzajú k veľmi zaujímavým a z hľadiska bežného spôsobu podania historických prác k sviežim a ľudským aspektom na určité úseky tejto problematiky), i v takom prípade základ pre toto bádanie tvoria písomné (tlačené) dokumenty najrozličnejšieho druhu. Pre etnografa zase základom a podmienkou sine qua non bol vždy a bude výskum toho, čo je fixované v kolektívnej pamäti ľudu ako tradícia alebo ako repertoár jeho každodenného života, a písomné pramene budú preňho z hľadiska etnohistorického tým, čo je ústne podanie pre historika: skonzkretizovaním materiálu smerom do prítomnosti alebo do minulosti. Toto vzájomné prepletanie sa, ktoré by niekedy mohlo vytvárať dojem

⁵ Reediciu Vicových prác vo vzťahu k etnografii uverejnil G. LUTZ v zborníku *Volkskunde. Ein Handbuch zur Geschichte ihrer Probleme*. Berlin 1958, s. 23 n.

splývania, veľmi výstižne charakterizoval už pred viac ako sto rokmi Riehl: „Samostatnosť tej-ktorej vedy nespočíva v jej izolácii, ale oveľa viac v tom, že vie ťažiť z ostatných vedných disciplín v takej istej miere, v akej ony ťažia z nej.“⁵ Ide tu o recipocitu v rámci procesu poznávania, ktorá je nevyhnutná nielen v našom sledovanom prípade. Keď teda porovnáme *základné fondy*, ktoré tvoria etnografický a historický materiál, etnografia sa javí ako tzv. „l'histoire sans textes“, pravda, nie v klasickom etnologickom zmysle.⁶ Keď používam toto označenie, vychádzam z toho, že záznam, ktorý urobí etnograf, je prvým písaným dokladom o existencii ním sledovaného javu v takom štádiu vývoja, v akom ho v danej chvíli v teréne nachádza, a to či už ide o jeho rekonštrukciu, alebo o súčasný repertoár. Aj sama rekonštrukcia javu je totiž závislá od mnohých okolností, súvisiacich vo veľkej miere s časom, keď prichádza k jeho zaznamenaniu, a preto môžeme hovoriť o súčasnom stave možností jeho rekonštrukcie. Na skonkrétnenie uvediem dva príklady: Istý zvykoslavný celok, ktorý prestal byť súčasťou živého repertoáru pred 50. rokmi, v rekonštrukcii spred 20–30 rokov by vyzeral v niektorých bodoch inak ako v rekonštrukcii dnešnej, ku ktorej dochádzame cez 20–30-ročný časový filter. Alebo: pri zakladaní Jednotných roľníckych družstiev v 50. rokoch rekonštrukcia mnohých tradičných pracovných foriem (i nedávno vysunutých z obehu) často narážala na subjektívny pocit roľníkov o potrebe našej práce, čo sťažovalo a ovplyvňovalo rekonštrukciu a čo vyplývalo z objektívnej situácie, ktorá sa

⁶ Bližšie o tom pozri napr. LEROI-GOURHAN, A.: *L'histoire sans textes* v zborníku *statí L'Histoire et ses méthodes*. Paris 1967, s. 217 a n.

im zdala momentálne pre nich nepriaznivá. A preto mnohé javy, týkajúce sa tradičných foriem poľnohospodárstva sa dnes po dvadsaťročnom odstupe dajú rekonštruovať v istých oblastiach vierohodnejšie ako predtým, i keď, prirodzene, i tu musíme počítať s možnosťou určitého skreslenia, čo vyplýva práve z uvedeného časového odstupu, v ktorom sa na isté momenty zabudlo, iné zase dostávajú novú dimenziu vo vedomom alebo v nevedomom porovnávaní so súčasťou. To sú však konkrétna, s ktorými musí etnograf pri svojej práci celkom prirodzene kalkulovať, s čím historik nemusí v tejto podobe počítať. Jeho problémy s overovaním hodnovernosti rekonštruovanej situácie majú iný charakter, vyplývajúci z iného charakteru základného materiálu.

Narazili sme tu už niekoľkokrát na faktor času, i keď len z hľadiska základnej metódy práce v jej úzkom výreze. Prichádzame však takto k ďalšiemu bodu, ktorý nás spája s historikmi a zároveň čiastočne diferencuje. Je prirodzené, že etnografia, tak ako aj história, sleduje objekt svojho bádania v priestore a čase, pričom, samozrejme, považuje obe tieto kategórie za objektívnu realitu. Odraz tejto objektívnej reality v procese etnografického a historického poznávania nie je však vždy rovnaký a hodnota, ktorú má faktor času v oboch týchto disciplínach, nie je za každých okolností totožná. Na rozdiel od historika, ktorý faktor času nemôže nikdy obísť a pre ktorého je čas konštantnou, stále rovnako merateľnou veličinou, etnograf ho jednak môže v určitých situáciách obísť, jednak ho môže (a musí) sledovať ako relatívnu veličinu, čo vyplýva zo stupňa poznania, aký dosiahol objekt jeho bádania, prípadne nakoľko v ňom pretrvávajú staré predstavy s tým súvisiace. V tomto prípade sa faktor času stáva pre etnografa novou kvalitou, a teda objektom jeho bádania. Rozoberme si te-

raz tieto hľadiská podrobnejšie: Hovorili sme, že za istých okolností alebo presnejšie povedané v určitých etapách práce môže etnograf faktor času obísť. Tak je to napríklad pri klasifikácii a typologickom a morfologickom rozbere alebo pri rozbere celkovej skladby javu (štruktúry) a pri sledovaní jeho jednotlivých častí, ich funkcie, geografického rozšírenia a pod. To, prirodzene, neznamená, že pri dospievaní k tomuto štádiu poznania sme mohli faktor času vynechať tak isto, ako sme nútení sledovať ho ďalej pri ďalšom rozpracovávaní problematiky. Uvedené príklady (klasifikácia, typológia atď.) tvoria totiž len jednu etapu našej práce; môžu byť síce v jej určitom štádiu cieľom, ale z celkového hľadiska je to len prostriedok k cieľu — k zhodnoteniu sledovaného javu vo všetkých súvislostiach, ktoré vo vzťahu k nemu existovali a existujú. Aby som však neostala len v špekulatívnej rovine, uvediem niekoľko príkladov, pričom sa zároveň pokúsim poukázať aj na rôzne možnosti začleňovania „mimočasových“ aspektov do našej práce a na ich funkciu.

Najprv by som chcela upozorniť na štúdiu M. Markuš a, *Motyky z Medzeva*, ktorá vyšla roku 1966 v časopise Slovenský národopis. Jej autor, vychádzajúc z morfologického rozboru tohto náradia, začlenil ho do 9 základných skupín, v rámci ktorých konkrétne určil 140 dokázateľných tvarových variantov s upozornením na to, že pôvodne ich bolo viac ako 200. Tabuľky, ktoré takto vznikli, umožňujú sledovať geografické rozšírenie typov a variantov od presne určeného centra ich vzniku do ďalších oblastí a krajín. Riešenie a sledovanie tejto otázky je dôležité samo osebe bez toho, že by sme sa museli zaujímať o ďalšie časové alebo vývojové súvislosti, a mohli by sme takto dospieť k osvetleniu jednej problematiky, súvisiacej s náradím u nás sa vyskytujúcim a jeho ďalším

rozšírením. V uvedenej štúdiu je však tento typologický aspekt len časťou celej práce, zameranej rovnako aj na dejiny samého výrobného strediska a na obdobie prvého výskytu jednotlivých typov motýk a ich zaužívania, ako aj na spôsob ich použitia a závislosť typu od spôsobu použitia. Je to teda kumulácia viacerých prevažne historických aspektov, z ktorých mnohé — pre nás momentálne dôležitý typologický — by sa dali sledovať samostatne.

Ako druhý príklad uvediem štúdiu *Slovenské odevné regióny*, ktoré uverejnila V. Nosáľová roku 1971 vo *Vlastivednom časopise*. Autorka v nej synchrónnou metódou — vychádzajúc z jedného časového bodu — z osemdesiatych rokov 19. storočia, prichádza k definovaniu regiónov a v ich rámci k stanoveniu odevných typov, variantov a podvariantov. V konečnom výsledku práce, v určení geografického rozšírenia sledovaných javov, má však faktor času už druhotnú funkciu, i keď sa z neho vychádzalo, a ďalšie použitie týchto poznatkov nemusí naň bezprostredne nadväzovať. Ako príklad na možnosť jeho úplného obídania nám môže slúžiť práca B. Bratanića, *Orače sprave u Hrvata*, v ktorej autor sleduje len geografické rozšírenie typov orného náradia z hľadiska ich konštrukčných znakov a z konštrukcie náradia vychádza aj pri jeho členení na radlo a pluh bez toho, aby ho okrem dialektologického hľadiska zaujímal v danej práci čokoľvek iné. Takýchto príkladov, čo len z oblasti poľnohospodárstva by sme mohli uviesť veľmi mnoho a práce takéhoto charakteru tvorili a tvoria základ pre spoločnú typológiu náradia a iných javov v širších geografických oblastiach ich výskytu, pričom aj tie — tak ako bolo úvodom po-

vedané — sú jedným ohniskom pracovného a poznávacieho procesu a vyjadrujú úsilie nájsť rovnaké menovatele pri riešení spoločných problémov.

Ďalší moment, na ktorý sme upozornili, súvisí s tým, že čas nie je pre etnografa stále rovnako merateľnou veličinou.⁷ Pre historika v jeho práci platí stále a nemenne základná osnova tisícročí, stáročí a menších časových jednotiek podľa toho, na aký široký úsek sa zameriava. Je prirodzené, že i etnograf si môže určiť za cieľ svojho bádania charakteristiku napríklad zvykoslovia alebo jeho jednotlivých tematických celkov v 19. storočí a toto môže zase členiť na ďalšie pravidelné časové úseky tak, ako aj historik. Nemôže však obísť napríklad existenciu solárnych a lunárnych cyklov, ktoré v rámci tejto časovej jednotky i ďalších existujú ako uzavreté samostatné celky, na ktoré sa viaže predmet jeho bádania a ktoré presahujú, prípadne presahovali i do iných tematických úsekov.

Je našou úlohou zistiť, ako to bolo v minulosti a nakoľko s existenciou tejto časovej miery musíme ešte dnes a v ktorých oblastiach bádania počítať. Aké až silné bolo vnímanie lunárneho cyklu začiatkom už uvedeného 19. storočia, svedčí jeho intenzívne akceptovanie napríklad v oblasti poľnohospodárstva, čo sa dostalo ešte aj do práce nášho vtedy najradikálnejšieho bojovníka za reformy v poľnohospodárstve pomocou osvety a nemilosrdného boja proti povere — do práce Juraja Fándlyho, ktorý v tejto súvislosti píše: „Schod mesiaca k zrodu, bujnosti úrodám pomáha, ale aj škodí, lebo to sprobovaná už mnoho razy potvrdená skúsenosť preukázala, že isté práce len v istých časoch vykonávané bývajú dobré (skúsiš to, len sej mrkvu, keď

⁷ Tieto i ďalšie aspekty i s citovaním príslušnej literatúry podrobne rozoberá ROHAN-CSERMAK

de G. v štúdiu *Ethnohistoire et ethnologie historique*. In: *Ethnologia Europea*, I, 1967, s. 130–158.

mesiac rastie) ...“ Pokúša sa to sice zdôvodniť racionálne, keď tvrdí: „Do akého nebeského znaku slnko alebo mesiac vstupuje, obyčajne taký čas nastáva.“ Zároveň to však popiera upozornením: „Keď je mesiac na schode, sej jačmeň, jarnú raž a žito. Hrach, šošovicu sej v ostatnej štvrti mesiaca, tri dni pred novým mesiacom, tak skoro odkvitne.“⁸ Tu zároveň poukazuje na dôležitosť ďalšieho časového delenia samého lunárneho cyklu. Lunárny cyklus v poľnohospodárstve 20. storočia je už hodnotou málo významnou, nie však v oblasti zvykoslovia a iných problematik, s čím musíme pri výskumoch — na rozdiel od historika — počítať, tak ako napríklad s presunmi súvisiacimi s gregoriánskym kalendárom na náš a iné momenty.

Rozdielne je i hľadanie spoločného časového menovateľa medzi objektom bádania a etnografom pri základnom získavaní materiálu a historikom i jeho objektom bádania. Dalo by sa povedať, že u historika tento problém odpadá, lebo buď má pramene datované, buď sa nedatované pramene pokúša podľa vlastných bežných metodických postupov začleniť do základnej časovej osnovy, v ktorej sa pôvodne pohyboval aj jeho nedatovaný údaj. Etnograf, ktorý vychádza z poznatkov fixovaných kolektívnou pamäťou, dostáva sa často do situácie, keď pri sledovaní všeobecne platnej časovej následnosti nemôže vychádzať z takého časového určenia východiskového bodu ako historik (rok ten a ten), lebo sa mu môže stať, že sa jednoducho nedorozumie so svojím objektom a nedôjde k presnejšiemu určaniu tohto bodu. Preto musí počítať s označením takého časového bodu, ktorý sa v kolektívnej pamäti fixuje ako niečo významnejšie, a nielen ako jeden

z mnohých rokov v ľudskom živote. A takto vedome a zámerne, často (opakujem často preto, aby som zdôraznila, že nie vždy) sleduje vznik alebo zánik existencie javu pomocou takého časového označenia, ako je: pred prvou vojnou, po prvej vojne, pred komasáciou, za komasácie, v lokálnych prípadoch vyhorenie dediny, neúrodné roky, epidemické choroby. Tieto označenia by sa dali ďalej množiť o také hranice, ako nástup na vojenskú službu, svadba a podobne, čiže o individuálne momenty. Tie spolu s predchádzajúcimi môžeme použiť zato, že je našou ďalšou úlohou skonkrétniť presnejšie časové určenie sledovaných javov v rámci ich časovej následnosti a na druhej strane zato, že nie je pre nás dôležité len zistenie presného termínu vzniku alebo zániku javu, ale rovnako jeho zaužívanie, adaptácia a transformácia v priebehu jeho existencie a zániku.

Ako východisko pre naše poznávanie sme už častejšie spomenuli kolektívnu pamäť, ktorá zo samého časového aspektu, lebo len o ten nám momentálne ide, odlišuje sama osebe naše postavenie od postavenia historika. Kolektívna pamäť z tohto hľadiska je totiž pohyblivou a relatívnou veličinou a obe tieto skutočnosti sú ovplyvňované najrozličnejšími podmienkami, sprevádzajúcimi existenciu etnografického javu. Vieme napríklad, že obyvatelia Tichomorských ostrovov, lepšie povedané určití špecificky zameraní jednotlivci dokázali ešte prednedávnom vymenovať 30 generácií svojich predkov, a teda ich pamäť v tomto ohľade siahala až do 15. storočia. Táto znalosť mala pôvodne (okrem iného) hodnotu ako dôkaz oprávnenosti rodového vlastníctva pôdy, z čoho vyplývala aj nechť vyzerá tieto vedomosti komukoľvek. Pisomné záznamy a celkové spoločensko-hospodárske zmeny vyčlenili tieto znalosti do oblastí tra-

⁸ FÄNDLY, J.: Druhá stránka ... druhí píľní hospodár. Trnava 1792, s. 218 a n.

diacie.⁹ U nás, prirodzene, nemáme podobné príklady. Z akého časového úseku sa teda u nás skladá to, čomu hovoríme kolektívna pamäť? Keď berieme objekt nášho bádania z biologického hľadiska, môžeme povedať, že optimálne prichádzame do styku s piatimi generáciami, z ktorých však obyčajne z nášho hľadiska prvá (prastarí rodičia) už nie je a posledná ešte nemôže byť objektom nášho záujmu okrem určitých tém (detský odev, hračky), pričom však si treba postaviť aj otázku, od koho vlastne získavame informácie a pokiaľ posledná generácia je len ich nevedomým nositeľom. Väčšinou môžeme počítať s tromi generáciami, z ktorých každá nefixuje len vlastné poznatky, ale aj svojich rodičov a starých rodičov a príberá nové poznatky detí, pričom miera tohto trojgeneračného a štvorgeneračného poznania nie je vo všetkých tematických oblastiach rovnaká. Preto aj časový úsek, ktorý môžeme rekonštruovať a považovať za vierohodne osvetlený, nie je rovnaký. Tak napríklad rozprávkový repertoár rodičov môže byť získaný prevažne od starých rodičov (prípadne aj od prastarých rodičov), čo vyplýva z ich funkcie pri jednom úseku výchovy vnukov a až na druhom mieste od vlastných rodičov. (Môže, nemusí.) Znalosti o pracovných procesoch sa zväčša získavajú bezprostredne od rodičov a hlavný repertoár tu tvorí vlastná skúsenosť s výberom poznatkov z predchádzajúcich generácií (rodičov, starých rodičov), a to často dosť zlomkovitým, s príberaním poznatkov generácie detí. Vývoj určitého pracovného procesu takto môžeme *priamo* sledovať v priebehu 100 rokov (keď do toho počítame aj súčasnosť), aj to často len vtedy, keď máme naporúdzí konkrétny trojrozmerný materiál, ktorý

nám pomôže túto líniu v minulosti podprieť. Pri niektorých druhoch zvykoslovného materiálu možno priamu existenciu javu a jeho vývojovú líniu sledovať vychádzajúc z uvedených okolností snád ďalej dozadu, pričom však myslím, že tak ako pri pracovných procesoch aj tu kolektívna pamäť dnešnej generácie rodičov (dvadsiatnikov, tridsiatnikov) je často menšia, ako bola ešte pamäť predehádzajúcej generácie rodičov, konkrétne, čo sa týka tradičného etnografického materiálu. Okolnosti a vplyvy, ktoré na to pôsobia, by boli predmetom na samostatnú diskusiu. Sledovanie vývojovej línie s prihliadnutím na rôzne časové rozpätie kolektívnej pamäti, ktoré vychádza z generačného poznania, predstavuje metodologickú okolnosť, s akou sa historici v tejto podobe a miere nestretávajú.

Obidve lieto disciplíny sa znovu schádzajú v oblasti chronologickej klasifikácie javov a vývoja, pre obe má však chronológia čiastočne iný význam a cesty, akými sa k nej dopracovávajú, sú rôzne, čo vyplýva z rozdielneho hľadiska na skúmaný objekt. Najlepšie si to uvedomíme, keď skonfrontujeme historické a etnografické spracovanie, alebo lepšie prístup k spracovaniu takého javu, ako je valašská kolonizácia na našom území. Pre historika tu ide o obdobie od 14. až po 18. storočie, čiže od prvých správ o príchode valachov na východné Slovensko až po obdobie, keď im vrchnosť odoberá pôvodné výsady a ako nespokojný a stále sa búriaci element snaží sa včleniť ich do všeobecne platných právnych a občianskych noriem. To má za následok ich stále väčší styk s domácim obyvateľstvom a prechod valašského chovu oviec na poddaných sedliakov horských oblastí, k čomu dochádza v 18. storočí. V rámci tohto obdobia historik sleduje na základe presne datovaných údajov chronologický priebeh tejto kolonizácie z oblasti našich východných Karpát cez ich celý

⁹ DANIELSON, B.: Rajskej ostrov. Martin 1957, s. 81, 87.

oblúk až po obdobie ich preniknutia na územie Moravy. V takto zistených jednotlivých časových úsekoch konštatuje pôvodný účel tejto kolonizácie a zmeny vzťahu k nej v priebehu stáročí: od hospodársky žiadúceho javu až po jeho nežiadúcnosť z hospodárskeho (ničenie lesov) i uvedeneho spoločenského hľadiska. Sleduje, aké výhody dostávali na rozličných panstvách v priebehu tohto obdobia, aké boli ich práva a povinnosti až po ich unifikáciu s podaným sedliakom, keď táto otázka pre historika ako samostatný problém prestáva existovať. Etnograf musí, prirodzene, poznať podrobne všetky uvedené okolnosti v ich chronologickom i lokálnom priebehu a z historických poznatkov musí vychádzať pri celkových hodnotiacich aspektoch. S istým vedomým skreslením sa však dá povedať, že valašská kolonizácia pre etnografa začína byť pravým problémom až vtedy, keď ním už pre historika prestáva byť, čiže počnúc od obdobia najintenzívnejších stykov domáceho etnika s kolonistami až podnes.

Etnograf, poznajúc historický materiál a historickú problematiku tejto kolonizácie, musí tak ako v každom inom prípade vychádzať, prirodzene, z tzv. nepísaných dokladov, z materiálu v teréne, ktorého časové rozpätie — ako bolo už spomenuté — nie je v každom prípade rovnaké, no ktorého dimenziu možno rozšíriť práve pomocou historického materiálu; etnograf sleduje a usiluje sa zistiť:

1. ako vyzeralo domáce podložie kultúry v celej šírke, pred tým ako sa dostalo do styku s valašskou kolonizáciou. Problematika chovu oviec a dobytky je, prirodzene, len jednou zo sledovaných tém.

2. Na druhej strane zisťuje, s akým etnickým kultúrnym základom prišli jednotlivé prúdy kolonistov v určitých časových obdobiach do jednotlivých oblastí našich Karpát, od prvých ukrajinských prvkov cez

ďalšie transformácie v jednotlivých oblastiach a obdobiach a momenty asimilačné.

3. Ďalším okruhom problémov je sledovanie toho, čo sa vytvorilo splynutím kultúry nových osadníkov s domácim obyvateľstvom, s ktorým títo prišli do styku v jednotlivých oblastiach nášho územia; ako sa prejavuje územná diferenciácia pôvodnej domácej kultúry pri tomto splývaní, a to všetko, prirodzene, zase nielen v pastierstve, ale vo všetkých prejavoch života v týchto oblastiach. Pritom chronologické medzníky nebudú tvoriť len roky a prvé objavenie sa istého javu, ale aj obdobie, keď sa on stáva kolektívnym vlastníctvom a začína tvoriť časť (celkom novú, obmenenú, kombinovanú ap.) pôvodného repertoára, ako aj obdobie, keď z rôznych príčin prípadne zaniká.

Nie je v nijakom prípade mojím úmyslom robiť etnografický sylabus problematiky valašskej kolonizácie (ten už dávno existuje). Uviedla som ju ako príklad len preto, že patrí u nás k jednej z mála tém, ku ktorej je historický materiál spracovaný takou formou, že je maximálne použiteľný pre etnografa, a porovnaním týchto dvoch postupov okrem uvedeného chronologického aspektu veľmi jasne vidíme, že problematika, ktorú má sledovať etnograf, nie je ani za takejto z historického hľadiska pre nás optimálnej situácie nijako jednoduchšia, ako je jej sledovanie z čisto historických aspektov.

Ako príklad z inej oblasti by sme mohli uviesť sledovanie zavádzania nových plodín alebo nástrojov; historik aj v tomto prípade postaví svoju chronologickú klasifikáciu na základe dáta prvých výskytov plodiny v jednotlivých oblastiach a pomocou štatistických údajov bude charakterizovať jej hospodársky význam pre jednotlivé časti územia. Tieto dáta sú pre etnografa východiskom (keď ich nemá spracované od historika, musí si ich spracovať sám), na zá-

klade ktorého sleduje, či sa nová plodina v danej oblasti (zhodujúcej sa hoci s dátumom jej prvého výskytu) vôbec ujala, a hlavne či, kedy a kde zovšeobecnela a aký vplyv malo jej všeobecné zaužívanie: na doterajšie spôsoby obrábania pôdy, oševné postupy, odchody na sezónne práce, na možnosť nákupu nových poľnohospodárskych zariadení, na dovtedajší spôsob chovu dobytku a jeho ustajňovanie a na ďalšie oblasti života, pokiaľ sa to v nich odrazilo.

Už pri sledovaní chronologického aspektu pri vypočítavaní rôznych etnografických hľadísk sme sa viackrát stretli so psychologickým faktorom, ktorý zase etnograf musí viac sledovať ako historik, alebo lepšie povedané, musí mu venovať pozornosť aj tam, kde to pre historika nie je natoľko potrebné. Je pravda, že napríklad pri sledovaní priebehu priemyselnej revolúcie v jednotlivých krajinách historik zaznamenáva okrem iného prípady ničenia strojov proletariátom, ktorý sa cítil ohrozený, alebo proletarizujúcimi sa remeselníkmi, a dozvieme sa od neho v tejto súvislosti pôvod slova sabotáž.¹⁰ Historik však k tomuto javu zaujme stanovisko hlavne z hľadiska jeho vtedajšieho politického významu, charakterizuje jeho správnosť alebo nesprávnosť a z pochopiteľných príčin sleduje hlavne sociálno-hospodárske ap. momenty tohto procesu. Štúdium a pochopenie subjektívnych reakcií na objektívnu skutočnosť pomáha však etnografovi v mnohých prípadoch lepšie peniknúť do procesu zaužívania javov, ich pretrvávania a rôznych ciest zániku a prípadných návratov, a tým

rozmnožuje možnosti lepšieho a exaktnejšieho vysvetlenia niektorých uzlových bodov v týchto procesoch. Nechcem tu uvádzať príklady z oblasti duchovnej a spoločenskej kultúry, kde tento faktor je veľmi výrazný, a ťažko by ho bolo obísť v tradičnom materiáli tak isto, ako pri sledovaní súčasného repertoáru. Na prvý pohľad menej zjavný je tento aspekt v takej „nepsychologickej“ oblasti, ako je napríklad poľnohospodárstvo, kde sa však prejavuje veľmi výrazne pri prenikaní nových prvkov do generácií vytvorených pracovných i názorových stereotypov, čím vznikajú zaujímavé situácie, pozoruhodné predovšetkým z etnografického hľadiska, a vytvárajú často v rámci všeobecne platnej vývojovej línie varianty, charakterizujúce práve len nami skúmanú oblasť. Zaujímavé je takto sledovať napríklad názory na nové druhy plodín pri ich prenikaní ako nového faktora: vieme, že zemiaky sa v horských oblastiach zaužívali pomerne zavčasu a stali sa nepostrádateľnou súčasťou stravy tamojšieho obyvateľstva. V nížinách, kde bol dostatok obilia a kukurice, museli zemepáni miestami ešte v 20. rokoch 19. storočia nútiť poddaných rôznymi nariadeniami k ich pestovaniu a bojovať proti ich názoru, že zemiaky sú vhodnou potravinou jedine pre ošipané, ktoré oni zase chovali kukuricou alebo obilninami. Veľmi vyhranený názor na zemiaky v tomto zmysle mali najmä maďarskí roľníci, Slováci od neho ustupovali skôr. V oblasti žatevnej problematiky subjektívny moment výrazne vyniká pri presunoch pracovných techník z hlavných

¹⁰ Le sabot — drevák, *sabotage* — pôvodný význam: výroba drevákov, druhotný význam: svojvoľné poškodenie materiálu, čo vzniklo z toho, že francúzski robotníci, aby zničili stroje, v ktorých videli hlavnú príčinu straty zamestnania, hádzali do nich dreváky a tak ich vyradili z prevádzky.

Mnohé otázky vzťahu histórie k etnografii a i. disciplinám z hľadiska histórie rozoberá BRAUDEL, F.: *Écrits sur l'histoire*, Paris 1969; pre nás zaujímavá je najmä kap. III.; *L'histoire et les autres sciences de l'homme*, s. 39–235.

na pomocné: pôvodne sa obilie žalo kosákom alebo srpom a v núdzových prípadoch sa vytrhávalo, poľahnuté sa kosilo kosou. Keď kosa prekonala všetky predsudky a stala sa hlavným náradím pri žatve (a tieto predsudky voči kose sú samy osebe veľmi zaujímavým príkladom na transformáciu objektívnych daností do rôznych subjektívnych pohľadov), poľahnuté obilie sa v tomto období žne kosákom. Po príchode kosačiek poľahnuté obilie sa zase kosí kosou, čo v podstate pretrvalo na malých hospodárstvach bezmála až do súčasnosti. Hlavná pracovná technika teda, bez ohľadu na to, o ktorú išlo (žatie, kosenie kosou alebo kosačkami), sa považuje za najvhodnejšiu v optimálnych podmienkach. Len čo dôjde k nejakému výkyvu, siaha sa za inú, subjektívne výhodnejšou technikou a náradím, ktoré ju reprezentuje. Takto sa kosa stáva v priebehu stáročí dvakrát pomocným náradím, raz popri srpe a raz popri kosačke, kým srp z používania vypadol. Psychický faktor je, prirodzene, aj v tomto prípade len jedným z mnohých, obísť ho však nemôžeme, keď chceme skompletizovať obraz o celom priebehu situácie.

Doteraz uvedené príklady spoločných i rozličných prístupov historického a etnografického bádania by sa dali bezpochyby ďalej množiť. Myslím, že ako základ pre diskusiu by stačilo spomenuté. V tejto súvislosti by som chcela ešte raz zdôrazniť, že pri upozornení na rozdielnosti nechcela som naznačiť výlučnosť toho alebo onoho metodologického postupu alebo prístupu k spracovaniu javu u etnografov alebo u historikov, ale na potrebu uprednostňovať určité hľadiská v oboch disciplínach.

Problémy, ktoré etnografia spracováva, sú — ako sme už povedali na začiatku — postavené prevažne na tzv. „nepísanom materiáli“, na pozorovaniach, ktoré etnograf sám zaznamenáva a získava rôznym metodickým postupom, charakterizujúcim

túto disciplínu. Historické pramene dokresľujú nami sledovaný obraz v jeho horizontálnej i vertikálnej línii a sú v oboch prípadoch nepostrádateľné. Hodnota historických údajov nie je pre nás rovnaká a závisí od danej etnografickej tematiky, ako aj od druhu samého údaja v historických prameňoch. Z tohto hľadiska môžeme hovoriť o dvoch druhoch historických údajov, a to o údajoch z nášho hľadiska *priamych a nepriamych*. Pod priamym historickým údajom myslím na také fondy, v ktorých sú — pre nás momentálne z vedľajších príčin — opísané isté tematické celky alebo javy, čiže keď ide o zámerný autorov záujem o ich opis. Typickým príkladom pre takéto materiály sú práce Mateja Bela, Revického, Bartholomeidesa a ďalších všeobecne známych autorov starších a novších, kde nachádzame celé pasusy údajov etnografického charakteru. V podstate možno povedať, že *priamy historický údaj* je pre nás etnografickým údajom a do oblasti „histórie“ patrí vzhľadom na obdobie jeho zaznamenania a nie vzhľadom na obsah a formu podania. Nepriamy etnografický materiál nachádzame vo veľmi mnohých historických prameňoch, ako v súpisoch inventárov jednotlivých panstiev a usadlostí poddaných, v hospodárskych inštrukciách, v urbaniáliách a pre nás dôležitých novem puncta, v testamentoch, zákazoch a nariadeniach podľa výberu a témy. Samostatný úsek tvorí ikonografický materiál, ako veľmi lákavý prameň. Jeho hodnotu tu nebudem rozoberať, lebo ide o veľmi rozsiahlu a špecifickú problematiku, ktorá bola čiastočne nadhodená v posledných ročníkoch nášho časopisu.¹¹

¹¹ KOVAČEVIČOVÁ, S.: Ikonografia ako prameň štúdia ľudovej kultúry na Slovensku. Slovenský národopis, 18, 1970, s. 393—455; URBANCOVÁ, V.: Ikonografický materiál a orné náradie na Slovensku. Slovenský národopis, 20, s. 31—50 a tam cit. literatúra.

Je prirodzené, že tzv. priame historické údaje (toto pomenovanie používam ako pracovné) sú pre nás ľahšie použiteľné ako nepriame, keď, pravda, odhliadneme od takých extrémnych ťažkostí, ako je napr. preklad latinských textov v súvislosti s odevom do našich dnešných pojmov a predstáv, keď *zóna* znamená pruhy, opasok, pás, ale aj šnúru a šujtáš, *chlamis* je kožuš, ale aj kabanica, *fimbria* obruba, ale aj čipka, *manica* rukáv, rukávce a rukávnik a v množnom čísle rukavice s jedným palcom a nie rukávce, ako by sa dalo čakať.¹² Použitie priameho historického údaje je vo všeobecnosti ľahšie, no i tak je dôležitá možnosť konfrontovať opisovaný materiál s jeho mladšími vývojovými stupňami, aby sme mali pocit, že pri rekonštruovaní vývojovej línie sa pohybuje zaručene na bezpečnej pôde.

Hodnota nepriamych údajov je rovnako rôznorodá a, myslím, ešte viac závislá od etnografickej paralely. Ako príklad možno uviesť súpis inventárov a testamenty, kde bez nášho materiálu by bol viac-menej možný len štatistický výpočet množstva výskytu určitých predmetov (pluhy, kolieska, motyky, odevné súčiastky, nábytok) bez možnosti skonkrétniť ich podobu. Historické danosti vystupujú pri našich časových i obsahových záveroch, prirodzene, aj ako korektor. Tak napríklad keď určujeme časovú hranicu vzniku verbunku, musíme brať do úvahy dobu vzniku stálej armády u nás, lebo dovtedy verbunk nebol opodstatnený. Veľmi pozoruhodný príklad o historickom materiáli ako o obsahovom korektore uvádza Hans Moser v štúdiu *Variácie na tému domnelých dejín zvykov*,¹³

kde sleduje vznik predstavy (etnografov) o existencii vzťahu medzi Izidínym kultom a staronordicko-germánskym kultom matky zeme, pričom sa vychádzalo z údajov preberaných generáciami zo stredovekej Rudolfovej kroniky. Prvé skreslenie pochádza od bratov Grimmovcov a ďalej pokračovalo v rôznych podobách až do 50. rokov nášho storočia. Náhľad do pôvodného historického prameňa ukázal, že nejde a nikdy nešlo o údaj, vzťahujúci sa na opis obradu s loďou, na ktorý sa viaže tento kult, ale na záznam sociálneho charakteru. Takýchto príkladov na historický romantizmus by sme mohli uviesť z minulosti i súčasnosti viac, citovaný fakt však stačí ako upozornenie, platné i pre nás.

Hovorili sme, že historický materiál je okrem iného korektorom pre etnografické závery. To isté by mohol byť a celkom prirodzene by mal byť etnografický materiál pre historika, i keď sa nezaobera priamo historickou etnografiou, čo je samostatná disciplína, ktorej základná metóda práce je opačná ako u etnografa a jej výsledky sú pre etnografa tým, čo etnografický materiál pre historika.

Historici, najmä pri chronologickej klasifikácii jednotlivých javov, vychádzajú často z presne datovaného údajov, na základe ktorého určia dobu vzniku alebo zániku javu. Tak sa napríklad môže stať, že dátum dokladu o úradnom zákaze cechov sa považuje aj za dobu skutočného zániku cechov na našom území, bez ohľadu na to, že tie existovali v rôznych mestských a dedinských formách aj napriek tomuto zákazu ďalej, i keď stratili pôvodnú hospodársko-regulatívnu funkciu. K takémuto posunu prichá-

¹² Príklady sú vybrané z glosára uhorsko-latinských technických termínov, ktorý uverejnil MARKOV, J. v práci *Slovenský ľudový odev v minulosti*. Bratislava 1955, s. 69–70.

¹³ MOSER, H.: Variationen um ein Thema vermeintlicher Brauchgeschichte. Das „Weberschiff von Saint-Trond“. In: *Volkskultur und Geschichte. Festgabe für J. Dünninger*. Berlin 1970, s. 236–266.

dza o. i. aj pri určovaní doby prechodu od trojpoľného alebo dvojpoľného hospodárenia k striedavému osevnému systému, keď sa vychádza z údajov vzťahujúcich sa na prvé zavedenie pestovania nových plodín (zemiakov, krmovín ap.), bez toho, aby sa diferencovala situácia v mestách a na majeroch od situácie na dedinských hospodárstvach a bez sledovania skutočného priebehu celkovej situácie v ďalších obdobiach, ktorá potvrdzuje, že trojpoľné hospodárenie v rôznych variáciách (i v klasickej forme) v našom poľnohospodárstve pretrvalo ešte v prvej polovici nášho storočia.¹⁴ Takto dochádza občas k značnému časovému a obsahovému skresleniu, k čomu by nemuselo prísť, keby sme navzájom lepšie poznali výsledky našich prác.

Použitie historickej metódy ako metódy pracovnej i poznávacej — ako ju člení K r a m a ř í k¹⁵ — stalo sa samozrejmom požiadavkou marxistickej metodológie v etnografii. Prirodzeným sa stalo aj to (a to aj v západnej etnografii), že v niektorých štádiách bádania etnograf pracuje celkom prirodzene metódou školeného historika a siaha za materiálom historicky doteraz nespracovaným.¹⁶ Požiadavka historizmu v etnografii nebola pre nás od samého počiatku celkom jednoduchá a keď sme boli pred ňu v 50. rokoch postavení ako pred metodickú vedeckú podmienku, ktorú nemožno obísť, pokúšali sme sa ju riešiť rôznym spôsobom. Z nedocenenia mnohosti problémov sme často nebrali do úvahy nevyhnutnosť vyčleniť jednotlivé časové celky v rámci historickej poznáva-

cej metódy a historické poznatky sme často nevedeli aplikovať z hľadiska ich kvalitatívneho výberu a nielen z hľadiska obvyčajnej náhodnej kvantity. Táto neistota sa prejavila dvoma smermi: určitým historickým romantizmom, keď sme sa usilovali dokázať súvislosť javov „od praveku k dnešku“, i keď praveký materiál reprezentoval údaj z Egypta na jednej a náš údaj z 20. storočia na druhej strane, bez akejkolvek snahy (a možnosti) poukázať na konkrétne historické súvislosti v takomto časovom a geografickom rozpätí. Ďalej zase úsilie zvládnuť poznanie dejín vlastnej krajiny vo všetkých potrebných podrobnostiach, čo sa zmnožilo špecializáciou v rámci samej etnografie, sa vo svojej nedozretej podobe prejavilo tým, že sme robili alebo dali robiť úvodné, všeobecne historické kapitoly, za ktorými nasledoval etnografický opis oblasti alebo obdobia, či už išlo o monografiu alebo tematicky vymedzené spracovanie. Takýto historický úvod sa veľmi často nijako priamo neodrazil v etnografických častiach práce a ani sa nemohol odraziť, lebo historická kapitola bola spracovaná z hľadiska všeobecnohistorickej charakteristiky oblasti alebo obdobia, a nie z hľadiska potreby sledovania vývoja jednotlivých etnografických tém, ktoré sme spracovávali. Čoskoro sme si uvedomili, že ani jeden z týchto spôsobov, ani implikovanie jednotlivých historických údajov do našich prác neurobí z našej etnografie historickú disciplínu, čo, prirodzene, nijako neufahčilo našu situáciu. Neboli sme v tejto situácii sami a ani po prvý raz počas nedlhých dejín etnografie, v priebehu ktorých

¹⁴ Podrobnejšie o tom pozri URBANCOVÁ, V.: K problematike výskumu osevných postupov na Slovensku. *Slovenský národopis*, 18, 1970, s. 3—38.

¹⁵ KRAMAŘÍK, J.: Vom Begriffe der historischen Methode in der Ethnologie. In: *Ethnologia Europea* I. Paris 1967, s. 92—95.

¹⁶ LUTZ, G.: *Volkskunde und Geschichte. Zur Frage einer als „historische Wissenschaft“ verstandenen Volkskunde*. In: *Volkskultur und Geschichte*. Festgabe f. J. Dünninger. Berlin 1970, s. 14—26.

— ako sme už uviedli — bol vzťah etnografie k historizmu a historickým údajom často pertraktovanou témou. Ani vyčlenenie etnohistórie v súčasnosti neprinieslo pre mnohých riešenie otázky, či takto zameraná disciplína patrí ešte k etnografii (Fenton, Hirschberg, ktorý kladie význam písaných prameňov pred ústne podanie) alebo čo patrí k histórii (Déschamps), alebo že síce patrí k etnografii, ale jej opodstatnenie je len v sledovaní krátkeho časového úseku, ako tvrdia anglosaskí etnológovia. Krajné stanovisko zastáva Radcliffe Brown, ktorý označuje etnografiu ako „domnelú históriu“. Z marxistického hľadiska otázka historizmu nie je otázkou diskutabilnou a používanie historických prameňov a historickej metódy práce v rámci etnografie nestavia túto disciplínu pred riešenie problému, či ešte je, alebo už nie je etnografiou tak isto, ako použitie sociologickej metódy práce samo osebe nerobí z nej novú disciplínu.

Na rozdiel od živých a pre nás často vzrušene vyznievajúcich diskusií o týchto princípoch medzi rôznymi smermi západnej etnografie, ktoré sa odohrávajú medzi Francúzmi a Anglosasmi na jednej strane a viac historicky (kultúrohistoricky) zameraným nemeckým okruhom,¹⁷ na rozdiel od tohto štádia riešenia problémov vychádza prof. Tokarev už s konkrétnymi výsledkami použitia historickej metódy v sovietskej etnografii, ktoré sa ubera štyrmi základnými smermi:¹⁸

¹⁷ LUTZ, G.: Deutsche Volkskunde und europäische Ethnologie. Zur Wissenschaftsgeschichte der 50er Jahre. *Ethnologia Europea*, 4, 1970, s. 26–37; STOKLUND, B.: Europäische Ethnologie zwischen Skylla und Charybdis. *Ethnologia Scandinavica*, A. *Journal for nordic Ethnology*, 1972, s. 3–14.

¹⁸ TOKAREV, S. A.: Das Prinzip des Historismus in der sowjetischen Ethnologie. *Ethnologia Europea*, 1, 1967, s. 117–124.

1. pokusy o rekonštrukciu praforiem spoločenského a kultúrneho života ľudí na základe etnografického materiálu,

2. výskum etnogenézy a etnických dejín národov,

3. konkrétne historicko-etnografické monografie o jednotlivých národoch,

4. uplatňovanie historického hľadiska pri výskume súčasného spôsobu života.

V našej etnografii máme najväčšie skúsenosti v dvoch posledných smeroch, v rámci ktorých a medzi ktorými došlo aj k najživším diskusiám o princípoch historizmu a jeho konkrétnom odraze a nevyhnutnosti. Nejdem opakovať, čo bolo už na túto tému viackrát povedané a uverejnené,¹⁹ lebo by som sa v konečnom dôsledku vzdialila od témy, ktorú mám vymedzenú. Mojou úlohou je pokúsiť sa poukázať na to, v čom sa u nás, po prekonaní čiastočnej neistoty prejavuje úsilie uplatniť princípy historizmu v našej disciplíne. Ide tu v podstate o tri pracovné etapy a v každej tvorí historizmus jej imanentnú časť. Predovšetkým ide o sledovanie javu v teréne, kde pracujeme nám vlastnou metódou. No i tu, v tejto etape práce sledujeme daný jav nielen v jednom časovom horizonte, ale v jednotlivých nami určených horizontoch, ktoré radíme do vertikálnej vývojovej línie. Vývoj javu môžeme v tejto etape sledovať len na základe údajov, fixovaných kolektívnou pamäťou, ktorá podmieňuje východiskové i konečné ohraničenie vertikálnej línie. Tento materiál je zároveň základom

¹⁹ V posledných 10 rokoch sa táto problematika viackrát začala pertraktovať v Slovenskom národopise a v posledných rokoch Národopisný ústav SAV usporiadal niekoľko konferencií, ktorých zámerom bolo riešiť aspoň niektoré najnaliehavejšie úlohy. (R. 1971 na tému Folklór a súčasnosť, r. 1972 na tému Premeny ľudových tradícií.) Tieto konferencie sú podnetom pre ďalšie rozpracovanie týchto problémov.

pre ďalšie dve etapy, z ktorých druhú tvorí sledovanie takto získaných poznatkov pomocou historických údajov, ktoré doplnia jednotlivé horizontálne pozorovania, a predĺžia vertikálnu líniu. Tu narážame na ťažkosti, spočívajúce jednak v nedostatočne spracovaných historických údajoch samými historikmi (chýbajú tematické, oblastné monografie ap.), jednak je to naše nedostatočné školenie v tomto smere, s ktorým vychádzame do života (nedostatočná znalosť jazykov, základnej orientácie v archívoch a historickom materiáli vôbec ap.).

Poslednú etapu tvorí zhodnotenie tohto už komplexného obrazu z hľadiska historických podmienok, v ktorých vznikli sledované javy, ktoré na ne počas ich celej existencie pôsobili, a podmienili rôzne procesy zániku jedných a vzniku nových prvkov a javov.

Tento aspekt je mimoriadne dôležitý aj ako zázemie pri celkovom etnografickom hodnotení sledovaných faktov, z ktorých ako príklad môžeme uviesť hodnotenie typologickej totožnosti javov v rôznych časových a geografických polohách; typologická podoba zvädza snáď najviac dávať do súvislosti javy i vtedy, keď nemohli historicky súvisieť. Dôkladné poznanie historického vývoja našej oblasti i všetkých tých, s ktorými naša problematika súvisí, nesmie sa, prirodzene, odraziť v našej práci tak, že ju zavalíme všeobecným historickým balastom, ale len v jej výsledkoch, o ktoré sa tieto poznatky opierajú pri dodržiavaní všetkých etnografických hľadísk na skúmanú problematiku.

Je prirodzené, že nie vo všetkých eta-

pách našej práce, ako som v priebehu niekoľkokrát uviedla, a nie vo všetkých témach je možnosť použitia historických údajov rovnaká, čo, samozrejme, nesúvisí so samou potrebou požiadavky historizmu. Historické údaje a pramene, najmä pri úzko vymedzenej špecializácii, ku ktorej v našej súčasnej etnografii došlo, tvoria len jeden z mnohých fondov, pomocou ktorých kompletizujeme základné etnografické údaje z terénu. Našími partnermi na spoluprácu a diskusiu sa takto celkom samozrejme stali historici, archeológovia, sociológovia, architekti, urbanisti, psychológovia a podobne. Dôležité však je, aby sa v rámci tejto špecializácie, ktorá si vynucuje zameranie sa určitého špecialistu na najvýznamnejšiu preňho pomocnú disciplínu, dôležité je, aby aj napriek tomu etnograf, ktorý robí napr. agrárnu etnografiu, si mal v konečnom dôsledku viac čo povedať s etnografom, ktorý robí architektúru, remeslá a podobne, ako aj s agrárnym historikom, historikom, architektom atď. Aby sa totiž nestalo, že v úsilí po perfektnom zvládnutí a poznaní týchto pre nás stále len pomocných disciplín nestihneme sledovať nové poznatky vo vlastnej disciplíne a zvládnuť staré, predchádzajúcimi generáciami etnografov spracované údaje. Bez tejto koncentrácie dovnútra našej disciplíny môže sa nám stať, že na jednej strane budeme objavovať už objavené a na druhej strane javy, ktoré sledujeme, budeme vysvetľovať raz viac historicky, inokedy viac sociologicky a budeme sa pohybovať vždy len na okraji cudzej i vlastnej disciplíny, čo nikdy nie je našim cieľom.

Zusammenfassung

In der vorliegenden Studie gliedert die Autorin die Problematik der Beziehungen zwischen Ethnographie und Geschichtswissenschaft aus arbeits-technischen Gründen — um den Stoff bewältigen zu können — in zwei Inhaltskomplexe. Einer davon behandelt die Geschichte dieser Beziehungen, die Wandlungen in den Ansichten darüber, wie notwendig die beiden Disziplinen einander brauchen und die Position beider Wissenschaftszweige im Laufe der letzten zwei Jahrhunderte und in unserem Zeitalter. Diese Betrachtungen gipfeln in den letzten zwei Jahrzehnten. An einigen Beispielen aus der Geschichte der slowakischen Ethnographie wird auf die unterschiedlichen Ansichten über die Notwendigkeit der Historie für die Ethnographie hingewiesen. Diese Ansichten schwanken von einer strikt ablehnenden Haltung zu Beginn des 19. Jahrhunderts bis zu einem übermäßigen Historismus in späteren Zeiten. Auch die Verschiedenheit der Arbeitsmethoden, die damit zusammenhängt, kommt dabei zur Sprache.

In den zweiten Inhaltskomplex reiht die Autorin die Beziehungen der heutigen Ethnographie als einer historischen Disziplin, zur Geschichtswissenschaft, ein und untersucht die Punkte, die beide Wissenschaften in konzeptioneller oder methodologischer Hinsicht miteinander verbinden oder voneinander unterscheiden. Auf dieser Problematik liegt das Hauptgewicht der Studie. Die Autorin geht von der Ansicht aus, daß der wesentliche Unterschied zwischen der Geschichtswissenschaft und der Ethnographie nicht einmal so sehr im Objekt der Forschung selbst liege, sondern daß die Differentiation vielmehr in der grundlegenden Arbeitsmethode dieser beiden Disziplinen sowie in den Aspekten, von denen aus der Ethnograph und der Historiker an die

Bearbeitung der einzelnen Themakomplexe herantreten. Ausgehend von diesen verschiedenen Arbeitsmethoden, mittels derer diese beiden Forscher grundlegende Informationen über das Objekt ihrer Forschung gewinnen (auf der einen Seite ist es die Arbeit mit dem lebendigen Menschen, auf der anderen sind es schriftliche Quellen) weist die Autorin auch auf solche differenzierende Momente hin, die eben dieser Tatsache entspringen. Dazu gehört unter anderem auch die unterschiedliche Weise, wie der Zeitfaktor berücksichtigt wird, der für den Ethnographen ein vielgestaltigeres Phänomen ist, als für den Historiker. Sie deutet weiter an, daß man vom kollektiven Gedächtnis ausgehen muß und von seiner lokalen und zeitlichen Charakteristik u. a. m. An konkreten Beispielen wird im folgenden die Verschiedenheit der Gesichtspunkte bei der Bearbeitung desselben Forschungsobjektes illustriert. Am eingehendsten behandelt die Autorin die historische und ethnographische Erforschung der walachischen Kolonisation in der Slowakei. Diese Problematik bietet gute Gelegenheit dazu, um auf gemeinsame Ausgangspunkte der Forscher beider wissenschaftlicher Disziplinen hinzuweisen, aber auch auf konzeptionelle und methodologische Unterschiede bei der endgültigen Bearbeitung dieses Themas.

Abschließend richtet die Autorin ihre Aufmerksamkeit auf den Prozeß, im Laufe dessen die slowakischen Ethnographen von der Mitte unseres Jahrhunderts an auf die Forderung des Historismus in der marxistischen Ethnographie eingingen. Sie weist auch auf die Ergebnisse der bisherigen Entwicklung hin sowie auf die Notwendigkeit einer weiteren Ausarbeitung dieser wichtigen methodologischen Problematik.

SLOVAČKÁ ETNOGRAFIA

Журнал Словацкой Академии Наук
Год издания 21, 1973, № 3
Издаётся четыре раза в год
Издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы Д-р Божена Филова и Павол Стано
Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der
Wissenschaften
Jahrgang 21, 1973, Nr. 3. Erscheint viermal im
Jahre
Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen
Akademie der Wissenschaften
Redakteure Dr. Božena Filová und Pavol Stano
Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume 21, 1973, No. 3.
Published quarterly by the Slovak Academy of
Sciences
Managing Editors Dr. Božena Filová and Pavol
Stano
Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Académie slovaque des sciences
Anné 21, 1973. No. 3. Parait quatre fois par an
Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: Dr. Božena Filová et Pavol Stano
Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník 21, 1973, číslo 3. — Vychádza štyri razy
do roka

Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Hlavná redaktorka dr. Božena Filová
Výkonný redaktor Pavol Stano

Redakčná rada: Prof. dr. Rudolf Bednárík, dr.
Soňa Burlasová, dr. Emília Horváthová, dr. Soňa
Kovačevičová, dr. Jaroslav Kramařík, dr. Michal
Markuš, doc. dr. Ján Michálek, dr. Ján Mjartan,
dr. Štefan Mruškovič, dr. Viera Nosáfová, doc.
dr. Ján Podolák

Výtvarná redaktorka Viera Miková
Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného po-
vstania, n. p., Martin
Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné predplatné
Kčs 80,—
Výmer SÚTI č. 8/6

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky
a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia
tlač, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo
nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej
pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia
tlač, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
1973

Distributed in the Socialist countries by SLOV-
ART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Cze-
choslovakia. Distributed in West Germany and
West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-
8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik
Deutschland. For all other countries, distribution
rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V.,
Periodical Trade, 54 Warmoesstraat, Amsterdam,
Netherlands.